

z kapitalistických armád

Plukovník Ing. Zdeněk J u m r

Důsledky militarizace Reaganovy administrativy pro americkou ekonomiku

Nástupem Reagana do funkce prezidenta a vytvořením nové administrativy získaly pravicové kruhy USA rozhodující vliv na politiku země a dosáhly cíle, o který ve zvýšené míře usilovaly již od podepsání helsinského Závěrečného aktu v r. 1975. Vytvořila se tak situace, kdy se mohly začít realizovat plány k dosažení vojenské převahy USA nad SSSR a NATO nad Varšavskou smlouvou.

Těmto snahám odpovídal nárůst vojenských rozpočtů USA a změny v jejich struktuře, jak ukazuje **tabulka 1**.

Reaganova administrativa vydala za prvních šest let své vlády na vojenské účely celkem 1 311,2 miliard dolarů, oproti 657,9 mld. v předchozím šestiletém období. Podstatně se též zvětšil podíl investic ve skladbě rozpočtu, když došlo zvláště ke zvýšení výdajů na nákupy bojové techniky a na výzkum a vývoj zbraní pro 90. léta a počátek 21. století.

Vzhledem k celkově slabým výsledkům americké ekonomiky v uvedených šesti letech a politice snižování daní v zájmu soukromého kapitálu došlo k redukci příjmů do federálních rozpočtů. Výdaje těchto rozpočtů se přitom vlivem uvedeného nárůstu vojenských výdajů, i přes pokles dotací na sociální oblast, soustavně zvyšovaly. Došlo tak k nárůstu deficitů federálních rozpočtů — viz **tabulku 2**.

Za šest let tudíž souhrnná částka deficitů dosáhla 982,2 mld. dolarů a přispěla k rychlému růstu vnitřního federálního zadlužení. Od konce období vlády prezidenta Cartera, kdy federální dluh činil 914,3 mld. dolarů, jej Reaganova administrativa zvyšovala podle **tabulky 3**.

Reaganova vláda byla nucena krýt deficity federálních rozpočtů značnými státními půjčkami, které v současné době pohlcují až 70 % všech vnitřních zdrojů volného kapitálu (především úspor a pojistek amerických občanů ukládaných do bank pojišťoven). Americký finanční trh tak nestačí zabezpečovat investiční činnost a tím i potřebný růst produktivity práce průmyslových podniků a je v značné míře využíván k neproduktivním účelům. Nebývalé vysoké vládní výpůjčky od počátku 80. let spojené se zvyšováním diskontních sazeb vedly k růstu úrokových měr, čímž se volný kapitál stával příliš drahý pro malé a střední průmyslové a zemědělské podniky, prohluboval jejich zadluženost a vedl k nebývalému růstu počtu bankrotů, jak ukazuje **tabulka 4**.

Poptávka přesahující nabídku volného kapitálu na americkém finančním trhu způsobila růst nominálních i reálných úrokových měr.

Úrokové míry obchodních bank pro vy-

Tabulka 1

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
VÝDAJE – v mld. dolarů	159,8	187,4	210,5	227,4	252,7	273,4
– v nominální hodnotě	+17,6	+17,3	+12,3	+ 8,–	+11,1	+ 8,2
– zvýšení v %						
– v reálné hodnotě	+ 7,2	+11,2	+ 9,1	+ 3,6	+ 7,6	+ 5,–
– podíl voj. výdajů ve federálním rozpočtu v %	23,6	25,1	26,–	26,7	26,7	27,6
– podíl voj. výdajů ve HNP ¹⁾ v %	5,4	6,1	6,4	6,–	6,3	6,5
– Z výdajů na investice v mld. dolarů						
– nákupy bojové techniky	35,2	43,3	53,6	61,9	70,4	76,5
– výzkum a vývoj	15,3	17,7	20,6	23,1	27,1	32,3
– výstavba infrastruktury	2,5	2,9	3,5	3,7	4,3	5,1
– jaderné zbraně	3,4	4,3	5,2	6,1	7,1	7,2
Celkem investice	56,4	68,2	82,9	94,8	108,9	121,1
– podíl investic ve voj. výdajích v %	35,3	36,4	39,4	41,7	43,1	44,3

¹⁾ Hrubý národní produkt

Tabulka 2

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
Deficit federálního rozpočtu v mld. dolarů	-57,9	-110,6	-195,4	-185,3	-212,3	-220,7

Tabulka 3

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
Federální dluh - v mld. dolarů	1 003,9	1 147,-	1 381,9	1 576,7	1 827,5	2 108,5

Tabulka 4

	1981	1982	1983	1984	1985	1986 ¹⁾
Počet bankrotů celkem - v tisících	16,8	24,9	31,3	52,1	57,1	63,2
Počet úpadků bank	10	42	48	79	120	138

¹⁾ Předběžný odhad

brané zákazníky (tzv. prime lending) — viz tabulku 5.

Vysoké úrokové míry na americkém finančním trhu a snižování podnikatelských daní přitahovaly do USA volný kapitál ze západní Evropy a Japonska, kde se pak nedostával pro modernizaci a výstavbu nových průmyslových odvětví. Ekonomický růst a tím i zvyšování zaměstnanosti v ostatních vyspělých kapitalistických státech se tak zpomalovaly. A naopak, ve Spojených státech napomáhaly v určité míře modernizaci a výstavbě průmyslu a s tím spojenému mírnému poklesu počtu nezaměstnaných.

Vysoké úrokové míry vedly k růstu kursu

dolaru, jehož hodnota se od r. 1980 do konce února 1985 zvýšila vůči západoněmecké marce o 71,5 % (z 1,959 na 3,36 DM), japonskému jenu o 28,2 % (z 203 na 260,3 JPY), francouzskému franku o 126,9 % (z 4,516 na 10,245 Ffrs), britské libře o 158,5 % (z 0,419 na 1,083 Lstg) a italské lire o 125,1 % (z 930,5 na 2 095 Lit).

Vzhledem k výjimečnému postavení dolaru na mezinárodních měnových trzích (tvoří hlavní část rezerv kapitalistických států) a v mezinárodním obchodě (přibližně 60 % zahraničního obchodu se realizuje v dolarech, u ropných 100 %), měl růst hodnoty dolaru značně nepříznivé důsledky pro ostatní kapitalistické země. Ty např.

Tabulka 5

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Úrokové míry v % - nominální	15,8	11,-	11,-	10,8	9,5	8,5
- reálné ¹⁾	5,4	4,9	7,8	6,4	6,-	5,2

¹⁾ Po odečtení inflačního koeficientu

musely vydávat více prostředků v národních měnách při získávání potřebných dolarových částek k nákupům ropy a surovin. K omezení odlivu volného kapitálu do USA byly též přinuceny zvýšit úrokové míry, čímž dále zpomalovaly investiční činnost a naopak zvyšovaly zadluženost ve vlastních zemích. Naopak růst hodnoty dolaru zvýhodňoval konkurenceschopnost jejich zboží vůči americkému na zahraničních trzích.

Růst úrokových měr a kursu dolaru měly negativní důsledky pro rozvojové země. K splácení úroků a dluhů, pro něž neměly finanční prostředky, si byly nuceny vypůjčovat stále vyšší částky dražších dolarů. Jejich zadluženost tak stoupla z 660 mld. dolarů v r. 1980 na 1 054 mld. dolarů koncem r. 1985 (zvýšení oproti r. 1984 činilo 108 mld. dolarů). Zadlužené rozvojové země musí dnes vynakládat na tzv. „dluhové služby“ v průměru 25 % veškerých příjmů z exportu v konvertibilních měnách (některé země 60 až 90 %). Dochází tak k poklesu jejich hospodářské aktivity, snižování životní úrovně a růstu sociálního napětí. U některých rozvojových zemí není již dnes předpoklad, že by byly schopny exportem krytí potřebné devizy na zaplacení úroků a dluhů. V posledních třech letech, kdy došlo v kapitalistickém světě k určitému hospodářskému oživení, bylo možno různými kompromisy oddálit vyhlášení platební neschopnosti řady rozvojových zemí (mezi

nimi např. i Argentiny a Mexika). Nebezpečí zůstává však eminentní, samozřejmě i se závažnými riziky a důsledky pro věřitele z vyspělých kapitalistických zemí. Uvědomují si to i představitelé finančního kapitálu, kteří jsou nuceni přistupovat na prodlužování termínů splatnosti dluhů, poskytovat na „dluhové služby“ rozvojovým zemím nové půjčky s nižšími úrokovými mírami apod. Výraznější roli při ochraně jejich zájmů by měly podle jejich představ sehrávat v budoucnu i některé mezinárodní organizace. Např. v plánu amerického ministra financí Bakera se navrhuje zvýšit dispoziční finanční prostředky Mezinárodního měnového fondu, aby jeho představitelé mohli v potřebné míře poskytovat půjčky rozvojovým zemím na „dluhové služby“. Zůstává však otázkou, jak dlouho při současné úrovni zadluženosti rozvojového světa a existujících rozporech v kapitalistickém měnovém a finančním systému budou přijímána ochranná opatření a kompromisy s to zabránit hromadnému kolapsu.

Uměle vyvolaný růst kursu dolaru k zajištění přílivu zahraničního kapitálu do USA měl však též nepříznivé důsledky pro americkou ekonomiku. Zesílil především konkurenceschopnost amerických výrobků na zahraničních trzích a vedl k enormně rychlému nárůstu schodků amerického zahraničního obchodu i platebních bilancí. Ukazuje to **tabulka 6**.

Tabulka 6

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Bilance zahraničního obchodu – v mld. dolarů	–25,5	–28,–	–36,4	–67,2	–114,1	–122,8	–169,8
Zahraněční platební bilance – v mld. dolarů	+1,9	+6,3	–8,–	–46,–	–107,4	–112,4	–138,4

Pozn.: + = přebytek
– = deficit

V posledních pěti letech dosáhly tudíž schodky zahraniční platební bilance souhrnné částky 412,2 mld. dolarů.

Při všeobecném poklesu akumulace kapitálu v USA nestačí americké banky a další finanční instituce uspokojovat potřeby národního hospodářství a zároveň poskytovat potřebné prostředky ke krytí schod-

ků zahraničních platebních bilancí a federálních rozpočtů. To vyvolalo zásadní změnu role amerických bank, které se v posledních třech letech staly na mezinárodních finančních trzích pouhými vypůjčovateli. V současné době si každý týden opatřují na těchto trzích přes 2 mld. dolarů. Jestliže Spojené státy měly na mezi-

národních finančních trzích ještě v r. 1982 aktiva v hodnotě kolem 150 mld. dolarů, pak v r. 1984 zde byly zadluženy částkou kolem 70 mld. a v r. 1986 přibližně částkou 150 mld. dolarů. USA se tak po sedmdesáti letech staly z věřitelské země zemí dlužnickou. Podle názorů představitelů amerického Federálního rezervního systému budou muset USA v nejbližších letech ke krytí svých potřeb získávat každý rok v zahraničí 120 až 150 mld. dolarů. Z toho jen jedna třetina půjde na produktivní investice. A to vše za předpokladu ekonomického růstu. V případě hospodářské krize by výrazně stoupl deficit federálního rozpočtu a tím i potřeba dalších finančních prostředků k jejich krytí.

Vratkost finanční situace USA prohlubuje je dále skutečnost, že velkou část přícházejícího zahraničního kapitálu tvoří krátkodobé půjčky, které mohou být ze Spojených států při prvním příznaku krize staženy. „Reaganomika“ spojená s militarizací učinily finanční systém USA značně nejistým.

Rozsáhlé programy modernizace ozbrojených sil si zákonitě vyžádaly již v prvé polovině 80. let nebývale vysoký růst výdajů na hledání nových technologií. Reaganova administrativa soustředila téměř 70 % všech státních dotací na výzkum a vývoj do rukou ministerstva obrany s jejich určením pro speciální technologické oblasti. Značná část finančních prostředků a vědeckých kapacit USA tak slouží, zvláště po přijetí programu „Iniciativy ve strategické obraně“ vojenským (neproduktivním) účelům a nedostávají se civilnímu sektoru. Přitom stupeň využitelnosti nových vědeckotechnických poznatků v oblasti civilní výroby je okrajový a soustavně se, též vlivem zpřísněného utajování, snižuje. Svědčí o tom také značně nízký roční přírůstek produktivity práce v americkém národním hospodářství v průběhu prvé poloviny 80. let, kdy se pohyboval kolem 1 % (v r. 1985 jen 0,5 % a v r. 1986 0,7 %). V stejné době činil průměrný roční růst produktivity práce v japonské 6,6 %.

Reaganova vláda ve snaze dosáhnout vojenské převahy USA nad SSSR zvýšila vojenskou sílu země, ale za cenu poklesu konkurenceschopnosti americké civilní výroby na světových trzích.

Vzhledem k růstu deficitu americké zahraniční platební bilance i snaze ostatních vyspělých kapitalistických zemí omezit odliv volného kapitálu do Spojených států uzavřela skupina „pěti“ (USA, Japonsko, NSR, Francie a V. Británie) v září 1985 dohodu o postupném zreálnování kursu do-

laru vůči ostatním měnám a o opatřeních k redukci úrokových sazeb. Od té doby do dnešního dne se zvýšil kurs jenu vůči dolaru přibližně o 42 %, západoněmecké marky o 46 %, francouzského franku o 40 %, britské libry o 25 % a italské liry o 38,5 %. Tento stav měl ulehčit americký vývoz do uvedených zemí a snížit deficit zahraničního obchodu USA. Zatím snížení kursu dolaru v tomto směru nepřineslo požadované výsledky. Schodek amerického zahraničního obchodu v r. 1986 naopak ještě dále výrazně vzrostl. V obchodu s Japonskem činil 58,6 mld. dolarů (49,7 mld. v r. 1985), s Kanadou 23,3 mld. (22,2 mld. v r. 1985) a s NSR 15,6 mld. (12,2 mld. v r. 1985). Tato skutečnost vyvolává v americkém Kongresu tlaky na legislativní opatření k omezení importu z uvedených zemí, což může vést k rozpoutání obchodní války v celém kapitalistickém světě.

Pokles kursu dolaru se též negativně odrazil v ekonomikách dalších kapitalistických zemí. Např. zhoršené vývozní podmínky Japonska do USA postihly v r. 1986 kolem 70 % všech japonských průmyslových podniků a měly výrazně negativní vliv na sociální oblast. Obdobně se odráží zvýšení kursů západoevropských měn vůči dolaru v ekonomikách a sociálních oblastech NSR, Francie, Itálie a dalších zemí.

Snížení kursu dolaru též negativně ovlivňuje vývoz surovin, průmyslových a jiných výrobků z rozvojových zemí do USA. Při nasycenosti světových trhů zemědělskými produkty nemají rozvojové země možnost získávat volně směnitelné měny ani jejich vývozem. Tím též klesají jejich exportní příjmy a možnost splácet zahraniční dluhy. Zvláště se to projevilo v minulém roce u latinskoamerických a afrických rozvojových zemí.

Spory ve světové kapitalistické ekonomické soustavě dnes vyvolává i otázka snižování úrokových sazeb. Spojené státy tlačí na Japonsko a NSR, aby byly vzhledem k aktivním zahraničním platebním bilancím průkopníky snižování. Tuto funkci však Japonsko i NSR odmítají, neboť se obávají dalšího přelivu volného kapitálu do USA a možnosti oživení inflačních tendencí ve svých zemích. Spojené státy byly naopak vzhledem k neuspokojivým ekonomickým výsledkům v průběhu r. 1986 přinuceny zahájit snižování úrokových sazeb pro oživení hospodářského růstu.

Závěrem je možno říci, že se Reaganově administrativě podařilo v prvé polovině 80. let upevnit hegemonní vojenské postavení USA v rámci kapitalistického světa. Toto však naráží na stále větší odpor. Po ozná-

mení, že odstoupí od smlouvy SALT 2, vzrůstají obavy spojenců, zda současná americká vláda je vůbec schopna vedoucího vojenského postavení země efektivně využívat a brát přitom vážně v úvahu též bezpečnostně politické zájmy západní Evropy. Výjimečnost vojenského postavení USA v rámci Západu dále snižují mírové iniciativy SSSR.

Zesílení hospodářského postavení USA v kapitalistickém světě v první polovině 80. let bylo jen zdánlivé, neboť vycházelo z využití dočasně působících faktorů a ne z odpovídajícího růstu produktivity práce. Rostoucí militarizace ve Spojených státech naopak umožňovala vyrovnávat Japonsku, NSR i dalším vyspělým kapitalistickým zemím úroveň produktivity práce v průmyslu i zemědělství (a zřejmě i v službách) a činit tak americké výrobky na světových trzích méně konkurenceschopné. To je také jedna z hlavních příčin vysokých deficitů USA v zahraničním obchodě. Militarizace též velkým dílem přispěla k růstu schodků

amerických federálních rozpočtů a vnitřního i zahraničního zadlužení a v konečné fázi vedla k oslabení pozice USA jako vedoucí hospodářské mocnosti kapitalistického světa. A to bez ohledu na skutečnost, že se Reaganově administrativě podařilo řízenou peněžní politikou snížit inflaci v zemi na úroveň 3 až 4 %.

Vliv vojenskoprůmyslového komplexu na Reaganovu vládu trvá. Odráží se to i v návrhu střednědobého plánu vojenských rozpočtů USA na finanční léta 1987/88 až 1991/92. V uvedených pěti letech mají vojenské výdaje dosáhnout celkové částky 1 660,2 mld. dolarů. Uskuteční-li se předpokládaný nárůst militarizace, povede to k dalšímu poklesu hospodářských pozic USA v kapitalistickém světě a k vytvoření nových výbušných náloží, které mohou mít katastrofální důsledky pro celý kapitalistický svět. Na základě toho se budou i nadále prohlubovat rozpory mezi hlavními imperialistickými centry a státy.